

MANUALÍSTICA I ENSENYAMENT DE LA LITERATURA CATALANA: LA FIGURA DE VICENT ANDRÉS ESTELLÉS EN L'ENSENYAMENT MITJÀ*

AINA MONFERRER PALMER

(Universitat Jaume I de Castelló)

En aquest capítol es reflexiona al voltant de la presència de la poesia dins les classes de secundària, i especialment en els llibres de text. Ens centrarem en el cas de la poesia de Vicent Andrés Estellés com a membre, en fase de perpetuació, del cànon literari català, i concretament del valencià. Ens plantejarem quina és la presència del burjassoter en els manuals de l'assignatura Valencià llengua i literatura a partir de l'anàlisi de vint-i-quatre manuals de tots els nivells de l'ensenyament secundari.

Les editorials analitzades són Bromera, Marfil, Anaya, Òxford, sm, Vicens Vives i Tabarca. Els manuals han estat publicats entre l'any 1999 i el 2012. Ens hem fixat en quins són els poemes d'Estellés que més s'usen i per què. D'entre els conceptes clau d'aquest treball, en destaquem els següents: cànon literari, cànon escolar, LIJ, clàssics, Vicent Andrés Estellés, poesia i educació, ensenyament de la llengua, ensenyament de la literatura, llibre de text, PAU, Valencià llengua i literatura, realisme històric i simbolisme.

1 MARC TEÒRIC

1.1 Cànon i clàssic

Sullà (2007) entén el cànon literari com «un conjunt d'obres i d'autors que una col·lectivitat considera valuós». D'aquesta definició, en destaca tres elements: «el conjunt d'obres i d'autors, la col·lectivitat que els valora i el valor que aquesta col·lectivitat els concedeix». Si apliquem aquesta definició al cas d'Estellés, podem afirmar que es tracta d'una recent incorpora-

* Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte d'investigació de la Universitat Jaume I «El discurs divulgatiu en català i en espanyol: gèneres, estils i estratègies argumentatives en la gestió social dels coneixements» (PB2011-53).

ció al cànon literari català, que s'inicia en els anys setanta i vuitanta, amb l'anomenat *boom* estellesià marcat per la publicació de *Llibre de Meravelles* (1971) i que conduirà a l'atorgament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1978) i Valencianes (1990), a més del Premi Sant Jordi (1982).

Pel que fa a les fases del procés de canonització d'un autor, Sullà (2010) recull la classificació d'Alain Viala (1993: 25-27, dins Sullà 2010: 84), segons la qual hi ha quatre etapes per les quals passa un autor fins arribar a formar part del cànon literari en una llengua. Aquestes etapes són a) *legitimació*, b) *distinció* o *emergència*, c) *consagració* i d) *perpetuació*. Un autor és *legitimats* quan compta amb un èxit relatiu entre el públic. La *distinció* o *emergència* «correspon al moment en què l'escriptor [...] destaca entre el grup d'escriptors legitimats», és a dir, que és reconegut i valorat entre els seus companys. La tercera etapa, la de *consagració*, arriba quan l'escriptor obté «nivells més alts d'excel·lència» i d'acceptació, per exemple, quan rep premis literaris. I a la darrera fase, la de *perpetuació*, és quan ja es pot afirmar que un autor és un clàssic o forma part del cànon, ja que és «la que comporta l'entrada en institucions o pràctiques culturals que n'asseguren la conservació i la transmissió a llarg termini, que fan possible la integració de l'autor en el patrimoni o la tradició literària nacionals o internacionals» (2010: 68).

Si apliquem aquestes etapes al cas d'Estellés, diríem que la fase de *legitimació* comença amb el gran èxit de lectors de la primera edició de *Llibre de meravelles*. La *distinció* d'Estellés s'inicia amb el suport i el reconeixement que li van prestar escriptors valencians com Joan Fuster o Sanchis Guarner i d'altres territoris com ara Josep Maria Llompart, i també el reconeixement i les musicacions de cantautors com Raimon, Maria del Mar Bonet i Ovidi Montllor. La *consagració* apareix amb el reconeixement de les institucions, que, als anys vuitanta, li atorguen una sèrie de premis ja esmentats. En darrer lloc, el fet de les traduccions de la seua obra i de la seua inclusió quasi continuada en els currículums escolars dels territoris de parla catalana fan que la seua *perpetuació* com a referent literari en català es consolide camí de convertir-se en un clàssic. De fet, la poesia té un paper destacat en els llibres de text per ser un gènere que s'hi adapta molt bé formalment, com veurem més endavant.

Podem considerar que els autors que apareixen en els llibres de text d'una comunitat lingüística són, almenys en part, membres del cànon literari en aquesta llengua. I aquesta situació s'accentua en el cas d'una llengua minoritzada com el català que, a la major part de territoris de parla, no compta gairebé amb suport governamental ni dels mitjans de comunicació.

En el cas del català, distingim tres àrees més o menys delimitades des de les quals s'impulsen cànons literaris diferenciats, però que tenen autors en comú, com ara Ausiàs March, Ramon Llull, Martí i Pol, Salvat-Papasseit,

Salvador Espriu, Marcè Rodoreda o Vicent Andrés Estellés: el Principat, el País Valencià i les Balears.

A banda d'aquest cànion general establert als tres territoris, cada autonomia compta amb el seu elenc particular d'escriptors i d'escriptores afins geogràficament. En el cas del País Valencià, hi trobem escriptors com Estellés, Llorente, Carles Salvador, Marc Granell, Josep Piera i Isabel-Clara Simó. Juntament amb Teodor Llorente i Ausiàs March, podríem afirmar que Vicent Andrés Estellés és el poeta que més apareix en els manuals de Valencià llengua i literatura.

Quant a la diferència entre cànion i clàssic, Sullà hi veu un matís de llistat col·lectiu, en el cas del cànion, i de menció individual, en el cas dels clàssics (2010: 63). En canvi, Cerrillo (2012: 3), en reflexionar sobre el cànion escolar, destaca el següent:

«No podemos confundir *canon* con *clásicos*; sí es cierto que los clásicos son libros canónicos o, al menos, así debieran de ser considerados, pero no lo es que libros que pudieran aparecer en algunos cánones tengan que tener reconocimiento de clásicos».

En el cas d'Estellés, podem afirmar que, tot i formar part d'un cànion literari català en sentit ampli, no és encara un clàssic, com sí que ho és, per exemple, Ausiàs March, i podríem considerar que també Jacint Verdaguer, posem per cas. A més, Cerrillo entén que el cànion escolar està format per unes obres més centrals que serien els clàssics, envoltades d'altres gradualment perifèriques fins arribar als llibres de LIJ (2012: 7).

Aquest mateix autor destaca els següents tres criteris de selecció de les lectures escolars: a) la qualitat literària, b) l'adequació de les obres a les capacitats i als interessos dels lectors i c) la capacitat de les obres per a contribuir a l'adquisició de la competència literària dels lectors (2012: 9). En Estellés, la qualitat literària és indubtable, encara que varia entre unes obres i altres. La possibilitat d'adequació als interessos i capacitats que ofereixen els seus poemes és enorme, ja que les temàtiques i els nivells d'abstracció es desplacen en una escala de mínims a màxims. Per tant, un professor bon coneixedor d'Estellés pot trobar en els seus més de dos mil poemes un armari ben gran ple de vestits de totes les mides i colors.

Això sí, Estellés és, sens dubte, un articulador dels clàssics, els quals coneix i ha digerit com a lectures de capçalera al llarg de la vida, d'una manera original que queda plasmada en la seua poesia. És per això que la lírica d'aquest autor podria ser una font molt interessant des de la qual pouar la veu dels clàssics catalans (i no en parlarem ara, però també dels espanyols i dels grecollatins). Especialment d'Ausiàs March, però també de Ramon Llull, Anselm Turmeda o, fins i tot, del rector de Vallfogona. Cal un bon coneixement de l'obra estellesiana per part dels professors per tal

de poder orientar-se entre els milers de poemes estellesians i trobar aquells textos clau que interessin en cada moment.

1.2 Poesia i educació

Víctor Sunyol (Bordons 2010: 65) apunta que el fet que un autor «sigui coetani no vol dir que sigui contemporani, de la mateixa manera que un text escrit fa mil anys pot ser plenament contemporani». En aquest sentit, Horaci es pot considerar contemporani quan expressa un sentiment de marginació social o d'exili interior, com també ho és Ausiàs March en parlar de l'amor idealitzat i inassolible. Igualment, Estellés és contemporani en el sentit que tracta temes d'avui com l'amor o la mort, la misèria i la soledat.

Gómez Martín destaca el valor de la poesia per a treballar l'ús acurat i elaborat de la llengua (2002). Un dels trets inherents al gènere poètic és l'ús d'un llenguatge elaborat, malgrat que puga tenir una aparença de col·loquialitat i d'espontaneïtat. Els alumnes de secundària d'avui tenen poc de contacte amb el català dels registres més cultes i treballats, i gairebé es limiten, amb prou feines, a un ús col·loquial de la llengua. Per tant, la poesia pot ser una via d'accés interessant i motivadora a la llengua culta per a l'alumnat.

Una idea que repeteixen diversos estudiosos de la didàctica de la poesia és la de la seua potencialitat com a banc de proves expressiu (Gómez Martín 2012). Com indiquen Glòria Bordons i Anna Díaz-Plaja (2004: 13), «l'escriptura creativa ensenya tot sovint més que grans lliçons magistrals sobre el procés que han seguit els grans escriptors per construir les seues obres». Estem d'acord amb aquest enfocament que prioritza la creació per damunt de les dades dels autors i dels corrents històrics.

També i en relació amb les potencialitats didàctiques de la poesia, Pascal Diard i Glòria Bordons proposen una seqüència didàctica dirigida a una aula d'acollida en la qual es presenten poemes provinents de diferents cultures, i des de l'interaccionisme sociodiscursiu (Diard / Bordons 2004: 65). I és que la poesia, com a microtext i per la seua característica d'apel·lació als sentiments, permet elaborar i aplicar seqüències didàctiques que combinen activitats individuals, en grups menuts i, finalment, en el conjunt d'alumnes de la classe.

Una qüestió controvertida en la didàctica de la poesia és la de la memorització. Aquest concepte ha estat estigmatitzat per procedir d'un sistema educatiu autoritari i nacionalcatòlic identificat amb el franquisme. Tanmateix, ja fa uns anys que hi ha experts en didàctica que reivindiquen les virtuts de la memorització per diversos motius. D'una banda, la memorització i la posterior recitació d'un poema pot motivar l'alumne, que d'alguna manera el fa una miqueta seu. D'altra banda, la memorització és una mena

de comprensió, ni que siga latent. Alguns dels que s'han posicionat a favor de la memorització en els darrers temps són Ribeiro (2010) i Gómez Martín (2002), mentre que n'hi ha d'altres que mantenen encara una postura crítica envers la memorització de la poesia.

Ribeiro (2010: 20) defensa que l'ordre d'aproximació a la lectura de poesia ha de resseguir un trajecte de dins (individual, interioritzada) a fora (comunitària, social). D'aquesta manera, l'alumne comença amb una relació íntima amb el poema, que sempre esdevindrà més significativa, per a passar a una posada en comú en grups de més menuts a més grans, seguint una metodologia socioconstructivista.

Tanmateix, hem de ser conscients que, per més pes dels recursos com el llibre de text o bé la seqüència didàctica, no deixa de ser determinant per al bon funcionament de la dinàmica d'aula que el professor s'encarregue de crear una atmosfera adient (Ribeiro 2009). Confiança, bon ambient i implicació són elements indispensables per a un bon resultat del treball amb poemes a tota mena d'aules (primària, secundària, segones llengües, aules d'acollida, etc.).

A més, estem d'acord amb la idea que la poesia s'ha de presentar com a forma de coneixement, comprensió i fruïció (Ribeiro 2010), no de manera superficial, com hem dit, i des del punt de vista de la virtualitat de la suggestió (Castellanos 2010: 87), que mostra un poema com un text polisèmic i suggeridor de significats per a cada lector i per a cada lectura, que propicia el gaudiment per part del lector i que serveix per a la canalització dels sentiments i inquietuds de l'ésser humà.

A més, Ribeiro defensa que l'aproximació a la poesia dins l'aula ha d'incorporar tres facetes: escoltar, llegir i escriure, sempre des de la perspectiva de la pedagogia de l'imaginari, que manté un enfocament des del qual es fomenta la creativitat (2009). Com veurem, sovint els llibres de text, que perpetuen i reflecteixen les dinàmiques de funcionament a l'aula, contenen activitats enfocades especialment a llegir, i unes poques a escoltar, mentre que sol deixar-se de banda l'expressió oral i escrita.

1.3 El llibre de text

Parafraçant Vicent Salvador (2011a), entenem el llibre de text com un gènere omnipresent en l'ensenyament, que funciona sovint com a compendi i guia de la matèria i que, d'alguna manera, és un instrument de perpetuació de la tradició institucional de cadascuna de les assignatures.

Aquesta importància del manual com a tòtem dins l'aula, com a gènere discursiu sovintejat pels alumnes i perpetuador de la tradició, fa indispensable convertir el manual en un element de reflexió de primer ordre per tal de revisar les convencions que s'hi poden trobar i per qüestionar-se les operacions discursives amb les quals els alumnes es familiaritzen.

Bancourt (2003 dins Codina 2010: 27) critica que la presència de la poesia dins l'aula «ha estat degradada a servir de simple punt de partida banal per al treball de llengua» i que la poesia sol presentar-se amb les creences limitadores que la fan passar per simple expressió lúdica. Aquest tipus d'usos superficials tendeixen a perpetuar entre els alumnes, però també entre el professorat, una visió reduccionista segons la qual la poesia només es pot fer amb rimes i versos.

A més, Francesc Codina (2010: 31) palesa l'excessiva presència en els manuals d'un enfocament superficial de la poesia provocat per l'excés de prevenció: «allò que ens fa angúnia és millor no remenar-ho gaire, no ficar-se gaire endins. Per desgràcia, es tracta d'una aproximació força usual a la poesia en l'àmbit docent, que molts llibres de text fomenten». Veurem que alguns manuals es queden en aquest estat epidèrmic de la qüestió poètica.

1.4 Poesia i comentari de text

Salvador (2011b) ha defensat les potencialitats del comentari de text per a l'ensenyament de la llengua i de la literatura a secundària. Ara bé, com aquest autor indica, cal que el comentari de text no es limite a l'aplicació d'uns esquemes rígids a tota mena de textos, sinó que cada text requerirà una adaptació del comentari a les seues característiques per tal que l'alumne hi pugua treure el màxim de profit a l'exercici de comentari de text, tot amb la supervisió del professor, que farà de guia en el camí del comentari.¹

Algunes de les característiques del poema que el fan un gènere textual òptim per al comentari de text i per a la inclusió en els llibres de text són la brevetat, el significat global,² la densitat expressiva que comporta l'abundància de figures retòriques i la possibilitat de trobar seqüències de diverses tipologies textuales. Si pensem en les virtualitats de la poesia estellesiana per al comentari de text, les possibilitats s'accentuen. Aquest autor ens ha llegat més de tres mil pàgines de poemes de totes les mides, temàtiques, nivells d'abstracció, varietats de la llengua i tipologies textuales. Dins la lírica estellesiana, podem trobar poemes que parlen dels records d'infantesa de l'autor, poemes epistolars, sonets, prosa poètica, poesia

1. «Sobre todo ha sido nociva, a mi entender, la necesidad que experimentaban muchos profesores de practicar el ejercicio analítico como la proyección de una plantilla preconstruida y exhaustiva sobre el texto, en lugar de dejar hablar a éste y a los aprendices de lectores que son los alumnos para seleccionar las líneas más provechosas de análisis en cada caso concreto» (Salvador 2011b: 439).

2. «L'operació restrictiva d'aïllar un microtext manejable, és més factible quan l'objecte d'anàlisi és la poesia (és més fàcil trobar poemes més o menys breus dotats d'una relativa independència del seu context) [...]» (Salvador 2011a: 119).

simbolista, poesia realista i del quotidià, poesia cívica, etc., però açò són figures d'un altre paner.

2 EL CORPUS D'ESTUDI

Hem analitzat la presència de Vicent Andrés Estellés en vint-i-quatre llibres de text d'entre 1r d'ESO i 2n de batxillerat. Quatre de primer d'ESO, cinc de segon d'ESO, dos de tercer d'ESO, quatre de quart, quatre de primer de batxillerat i cinc de segon de batxillerat. Tots els manuals són de l'assignatura Valencià llengua i literatura.³

Hem tingut en compte els poemes estellesians que conté cada manual, tot indicant el poemari del qual procedeixen i la matèria d'ensenyament per a la qual són usats, és a dir, quin és el cotext i el pretext per a la inclusió del poema estellesià en qüestió o la referència a l'autor. A més, s'indiquen també les pàgines en les quals apareix i algunes especificacions pel que fa al tipus de manual o d'activitat en la qual s'insereix el poema. També hem analitzat les aparicions biogràfiques i bibliogràfiques d'Estellés i les citacions com a membre d'un corrent literari. En l'Annex, hi incloem un quadre que resumeix la nostra anàlisi.

3 RESULTATS

Pel que fa als resultats generals obtinguts, destaquem que els poemes que més apareixen en els manuals d'ESO són «Cançó de la lluna», «Cançó de la rosa de paper» i *Cant de Vicent*. Aquest darrer, que és un poemari d'un únic poema, apareix per fragments. Tots tres poemes són d'una temàtica fàcilment accessible per a alumnes de l'ESO i tenen una rima i una mètrica regulars que en molts casos s'usa per a explicar els elements de l'estructura del poema: rima, mètrica, vers, estrofa, sonet, etc.

D'altra banda, els poemes d'Estellés que més apareixen en els manuals de batxillerat són «Assumiràs la veu d'un poble» i «Els amants». Tots dos poemes pertanyen al *best seller* estellesià *Llibre de meravelles*, que conté molts dels poemes més emblemàtics de l'autor, tant des del vessant de la poesia cívica (aquests es condensen en la tercera part del poemari titulada «Propietats de la pena») com per la poesia més quotidiana del record i l'amor («Per exemple» o «Animal de records»). Aquest poemari també fa palesa la gran influència d'Ausiàs March en l'Estellés poeta, que, en certa manera, se'n sent successor.

Si pensem en termes de poemaris, la presència de *Llibre de meravelles* és clarament hegemònica en els llibres de text de tots els nivells

3. Els manuals han estat cedits pel Departament de Valencià de l'IES «Jaume I» de Borriana. Agraïm la col·laboració de la seua professora Maria Josep Safont Melchor.

d'ensenyament secundari. Potser la causa d'aquesta preponderància del poemari més emblemàtic de l'autor siga que els poemes que hi integra han passat a formar part de gairebé el total de les antologies estellesianes, de manera que són molt accessibles tant per als autors dels manuals com per als professors i els alumnes. A més, no hi ha dubte que la legitimació de la tradició de l'assignatura a través del llibre de text ha contribuït a la perpetuació d'aquesta preponderància del poemari, en detriment d'altres poemaris d'una qualitat literària comparable a la de *Llibre de meravelles*.

En els manuals d'ESO també hi ha la presència de *Taula parada*, poemari al qual pertanyen «Cançó de la lluna» i «Cançó de la rosa de paper»; i el «Llibre de Xàtiva» del *Mural del País Valencià*. En canvi, a batxillerat, molt darrere de *Llibre de meravelles*, hi ha la presència de *L'enganx coneix*, d'*Horacianes* o de l'*Hotel París*. Per tant, sí que s'observa una tria adaptada als nivells que va d'uns poemes més accessibles des del punt de vista semàntic i amb una estructura més rígida a d'altres de temàtica més específica i amb més relacions intertextuals, sovint mancats de la rima i de l'escansió més encotillats.

4 CONCLUSIONS

Tenint en compte l'anàlisi feta i les idees teòriques esmentades al començament, presentem ara una sèrie de conclusions. Primerament, és obvi que la inclusió d'una pregunta sobre literatura a les PAU valencianes, a partir del curs 2009-2010, garanteix el coneixement d'un mínim d'autors del cànion literari català per part dels alumnes de segon de batxillerat. Els autors que s'hi inclouen són: Maria Beneyto, Enric Valor, Mercè Rodoreda, Ferran Torrent, Quim Monzó, Vicent Andrés Estellés, Salvador Espriu, Miquel Martí i Pol, Joan Alfons Gil Albors, Manuel de Pedrolo, Enric Benavent, Joan Fuster, Josep Maria Benet i Jornet i Joan Francesc Mira. Tot i que seria interessant, ara no podem aturar-nos a comentar les característiques d'aquest cànion escolar.

Hem constatat que, tot i el que diuen alguns autors com Bancourt (2003), l'ús de la poesia per a ensenyar llengua (accentuació, ortografia, sintaxi, etc.) en els manuals és escàs. Sols l'hem detectat en tres manuals de segon i de tercer d'ESO (8, 10 i 11 del quadre annexat). Pensem que cal aprofitar sinèrgies com ara la que presenta la possibilitat d'ensenyar llengua a partir de textos del cànion literari català, especialment poesia.

També hem observat que, de les tres potes de l'aproximació a la poesia que defensa Ribeiro, els manuals se centren principalment en la lectura i en l'escolta (per exemple a partir de musicacions com el *Coral romput* recitat per Ovidi Montllor), i deixen prou de banda el treball d'expressió creativa per part de l'alumne (guiada pel professor, és clar). En aquest sentit, calen més exercicis de recitació i de (re)creació en els manuals. És important

empoderar els alumnes amb les eines necessàries per a poder escriure poesia, així com usar la memorització i la recitació per tal de millorar la seua dicció del català i d'aspectes ortoèpics en general (en aquest sentit, destaca la utilitat de la poesia a les aules d'acollida i per a l'ensenyament del català com a segona llengua).

A partir de les reflexions dutes a terme i aplicades al gènere dels manuals d'ensenyament, hem arribat a la conclusió que, per treballar la poesia, cal seguir un ordre de continguts que va del text al cotext i al context (poemes → autors → corrents...). Creiem que la inclusió de fulls i fulls de corrents literaris i de vida i obra d'autors és contraproductiu perquè no fomenta un aprenentatge significatiu a partir de l'experiència íntima i aprofundida amb el poema i perquè deixa de banda allò central de la literatura: els textos.

És paradoxal el fet que, d'entre els més de dos mil fulls dels tres volums del *Mural del País Valencià*, que ofereix poemes ancorats geogràficament a cadascuna de les comarques valencianes, en els vint-i-quatre manuals analitzats sols hi aparega el «Llibre de Xàtiva». Entenem que, per motius comercials, els llibres de text no puguen adaptar els seus textos literaris a les geografies literàries de cada racó del País Valencià. Aleshores, seria una tasca del professorat buscar els poemaris de la comarca on es troba el seu centre educatiu dins el *Mural* («Llibre de Borriana», «Llibre de Morella», «Canals», etc.) i treballar-los a l'aula per tal de propiciar un aprenentatge significatiu basat en la proximitat geogràfica.

En els manuals analitzats, hem trobat a faltar la presència d'alguns poemaris importants d'Estellés com *L'Hotel París*, *La clau que obri tots els panys* (i concretament el *Coral romput*) i *Ciutat a cau d'orella*, entre d'altres. Seria interessant tenir-los en compte per tal de presentar una visió més completa de l'estil poètic d'Estellés. Tampoc no hi apareix la prosa assagística estellesiana, llevat d'un cas anecdòtic (4 del quadre annexat). Aquesta seria una mesura que ajudaria a desfer tòpics reduccionistes sobre el gènere poètic i l'autor.

Per un altre costat, trobem que caldria aprofitar la possibilitat que ofereixen poemes d'Estellés com «Els amants», «Mai no he conegut un cos com el teu», etc. per a l'educació dels sentiments i per al treball amb el despertar de la sexualitat que té lloc en aquestes edats. Per un altre costat, hi ha la possibilitat d'usar la poesia d'Estellés per explicar els clàssics medievals. El curs de primer de batxillerat hi ofereix un context idoni, ja que el currículum escolar valencià indica que en aquest curs sols s'ha de tractar la literatura catalana fins el s. XIX. Suggestim l'ús de poemaris com *L'enganxonech* i *Llibre de meravelles* per introduir Ausiàs March, però també altres clàssics medievals catalans, des d'una llengua i un context històric

més proper a l'alumne, tot fomentant la consciència d'un patrimoni literari català que s'influeix a través de les èpoques.

De més a més, l'última paraula i la capacitat de crear una atmosfera propícia per al gaudiment de la poesia la tenen les professores i els professors, ja que, per més que els autors de llibres de text facen una tria adequada dels poemes o es dissenyen seqüències didàctiques útils, si no hi ha bon ambient i respecte a l'aula, no es podrà treballar amb la confiança i l'obertura escaients amb poesia.

No voldríem acabar sense destacar tres materials de suport al professorat que poden ser interessants per introduir Estellés en les classes de llengua. Un és la guia didàctica del 1986 elaborada per Vicent Salvador i Vicent Escrivà, on es reflexiona sobre les potencialitats per a la didàctica de la poesia del de Burjassot. Es proposa un guió de comentari de dos poemes («Els amants» i la «Cançó de la rosa de paper»). De ben segur que aquesta guia didàctica consolidada ha influït en el fet que aquests dos poemes siguin els que més presència tenen en els manuals de Valencià llengua i literatura de secundària.

L'altre material, més recent, és l'*Antologia* editada per Proa l'any 2007, amb reedicions consecutives fins al 2010, que conté propostes d'anàlisi dels poemes fetes per Isabel Soler i que ha estat darrerament l'antologia de referència a Catalunya a l'hora de llegir Vicent Andrés Estellés a secundària. Justament, el dossier que volem presentar es basa en aquesta antologia. Es tracta d'un dossier didàctic penjat al web de la Generalitat de Catalunya XTEC sobre usos de la poesia d'Estellés per a l'ensenyament de batxillerat elaborat per Vicent Sanz Arnau, dins dels materials elaborats per motiu del Seminari «El gust per la lectura», celebrat al llarg del curs 2007-2008. Es tracta d'un extens dossier de més de cent fulls en el qual Sanz proposa múltiples activitats a partir de poemes d'Estellés.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDRÉS ESTELLÉS, VICENT (2007): *Antologia poètica. Vicent Andrés Estellés. A cura d'Isabel Soler*. Barcelona, Proa.
- BORDONS, GLÒRIA (coord.) (2009): *Poesia i educació: d'Internet a l'aula*. Barcelona, Graó.
- BORDONS, GLÒRIA (et al.) (2010): *Poesia contemporània, tecnologies i educació: actes del seminari celebrat a la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona els dies 12 i 13 de febrer de 2009*. Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- BORDONS, GLÒRIA / DÍAZ-PLAJA, ANA (coord.) (2004): *Ensenyar literatura a secundària. La formació de lectors crítics, motivats i cultes*. Barcelona, Graó.
- CERRILLO, PEDRO (2012): «Educación literaria y canon escolar de lecturas». *Leer.es*. Madrid, Ministerio de Educación, p. 1-17. http://docentes.leer.es/files/2012/03/art_prof_canon_escolar_pedrocerrillo_acc.pdf [Consulta: 4-7-2012]

- ESCRIVÀ, VICENT / SALVADOR, VICENT (1986): *Vicent Andrés Estellés: guia didàctica*. València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- GÓMEZ MARTÍN, FERNANDO (2002): *Didáctica de la poesía en la educación secundaria*. Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- SALVADOR V. (2011a): «Lectura analítica i ensenyament: el comentari de textos literaris». CAMPS, A. (ed.): *Materials per al postgrau de professorat de secundària*. Barcelona, Graó, p. 117-130.
- SALVADOR, VICENT (2011b): «El comentario de textos como mecanismo educativo en la era digital». *Literatura e Internet. Actas del XX Congreso de Literatura Española Contemporánea*. Málaga, Universidad de Málaga, p. 435-444.
- SANZ, VICENT (2008): «Vicent Andrés Estellés: dossier didàctic». *Seminari 'el gust per la lectura'*. Barcelona, Direcció General d'Innovació. Subdirecció General de Llengües i Entorn. Servei d'Immersion i Ús de la Llengua, p. 1-154. <http://www.xtec.cat/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/375f7717-1ecc-4b92-883c-0fc773949af5/estelles.pdf> [Consulta: 4-7-2012]
- SULLÀ, ENRIC (2007): «El cànon literari: per una definició operativa». *Literatures. 2a època*, vol. 5. http://www.escriptors.cat/?q=publicacions_literatures_articles_sulla2 [Consulta: 24-5-2012]
- SULLÀ, ENRIC (2010): «Notes sobre la formació dels cànons literaris». *Cultura*, vol. 6, p. 63-82. <http://cultura2.gencat.cat/revistacultura/article.php?ida=80> [Consulta: 12-5-2012]

ANNEX: MANUALS ANALITZATS⁴

1	Curs: 1r ESO. Any d'ed.: 2007. Editorial: Anaya. Textos VAE: «Cançó de la lluna», «Ara em recorde», «Passava el temps com el vol dels coloms», «Aquells matins de seda suavíssima». Matèria d'ensenyament: - Rima i ritme del poema. - Jocs de significat: comparació i metàfora. Poemaris: TP, CV, Test. Pàg.: 129-130, 151
2	Curs: 1r ESO. Any d'ed.: 2007. Editorial: Marfil. Textos VAE: «Res no m'agrada tant». Matèria d'ensenyament: - Comentari de text: comprensió i expressió. Poemaris: Ho. Pàg.: 124
3	Curs: 1r ESO. Any d'ed.: 2011. Editorial: Òxford. Textos VAE: <i>Cant de Vicent</i> (fragment), «Dama d'anit», «L'amant de tota la vida», «Cançó de la rosa de paper», «De la passarel·la estant». Matèria d'ensenyament: - Comentari de text: comprensió i expressió. - Vida i obra VAE. - La rima: vers blanc i vers lliure. - El sonet. - (LLEN) El punt i la coma. Poemaris: CV, N, ATV, TP, LMer. Pàg.: 155-157, 161, 176, 178, 183
4	Curs: 1r ESO. Any d'ed.: 2011. Editorial: sm. Textos VAE: <i>Tractat de les maduixes</i> (fragment), «Dies», «Cançó de la rosa de paper», <i>L'Hotel Paris</i> (fragment), <i>Coral romput</i> (fragment), <i>Llibre de meravelles</i> (fragment), MPV (fragment «Alacant»). Matèria d'ensenyament: - Diferència entre el vers i la prosa. - Comentari de text. - Recursos descriptius de lloc. (també activitat pr.). - Gramàtica: els articles. - La lírica: versos blancs. Poemaris: TM*, LMer, TP, HP, CR, MPV. Pàg.: 38-39, 86, 89, 100, 208. Observacions: *Fragment de prosa assagística estellesiana.
5	Curs: 2n ESO. Any d'ed.: 2003. Editorial: Anaya. Textos VAE: «Cançó de la lluna». Matèria d'ensenyament: - Comentari de text i anàlisi de figures literàries (anàfora, metàfora i comparació) Poemaris: TP. Pàg.: 204-205
6	Curs: 2n ESO. Any d'ed.: 2003. Editorial: Marfil. Textos VAE: «Cançó de la rosa de paper». Matèria d'ensenyament: - Dins d'un recull de poemes, és el poema 3. Poemaris: TP. Pàg.: 133
7	Curs: 2n ESO. Any d'ed.: 2004. Editorial: VV. Textos VAE: «Sabia que vindries, que ja era / l'hora de parar taula dignament, / d'obrir la porta i enramar el vent / amb les paraules de la primavera». Matèria d'ensenyament: - Rima: consonant i assonant. Poemaris: ATV. Pàg.: 52 Observacions: La portada del tema 5 inclou fotografies de cinc escriptors catalans, entre els quals, VAE. Sota el títol «Què en saps...?». Es formulen quatre preguntes sobre la poesia i els seus recursos expressius.
8	Curs: 2n ESO. Any d'ed.: 2012. Editorial: Bromera. Textos VAE: «El meu poble no té riu», «Cançó de la rosa de paper», «Assumiràs la veu d'un poble». Matèria d'ensenyament: (LLEN): - Separar síl·labes. - Articles i prep. <i>de</i> . - La <i>s</i> i la <i>ss</i> . Poemaris: Anto CVC, TP, LMer. Pàg.: 30, 118, 134 Observacions: Ús clar de la poesia per a ensenyar llengua.
9	Curs: 2n ESO. Any d'ed.: 2012. Editorial: Bromera*. Textos VAE: «M'acleme a tu». Matèria d'ensenyament: Relacions de la literatura amb altres arts. Poemaris: OM/MPV(Xàt.). Pàg.: 11 Observacions: (TIC) Es demana la cerca de la recitació musicada d'Ovidi a internet. Pràctiques de llengua i de literatura.
10	Curs: 3r ESO. Any d'ed.: 2011. Editorial: Òxford*. Textos VAE: «A sant Vicent

4. TP: *Taula Parada*, CV: *Cant de Vicent*, Ho: *Horacianes*, N: *La nit*, ATV: *L'amant de tota la vida*, LMer: *Llibre de meravelles*, TM: *Tractat de les Maduixes*, AntoCVC: *Antologia estellesiana* editada pel Consell Valencià de Cultura l'any 1993 a càrrec de Jaume Pérez Montaner, X «Llibre de Xàtiva», ECon: *L'enganx coneix*, PE: *Poemes Esparsos*, HP: *L'Hotel Paris*, MPV: *Mural del País Valencià*, (LLEN): ús de la poesia per a ensenyar llengua, Test: *Testar*, VV: *Vicens Vives*.

	Ferrer». Matèria d'ensenyament: (LLEN) - La síl·laba: el diftong i el hiat. Poemaris: N. Pàg.: 21 Observacions: Adaptacions curriculars.
11	Curs: 3r ESO. Any d'ed.: 2011. Editorial: Sm. Textos VAE: «Assumiràs la veu d'un poble». Matèria d'ensenyament: (LLEN) - Sintaxi: oracions compostes. Poemaris: LMer. Pàg.: 219
12	Curs: 4rt ESO. Any d'ed.: 1999. Editorial: Anaya. Textos VAE: «Demà serà una cançó», «Xàtiva XII». Matèria d'ensenyament: En el tema 13 hi ha una secció titulada «Llegim: Vicent Andrés Estellés». Són tres pàgines sobre el poeta. En la primera, hi ha dades sobre la vida i l'obra de l'autor. Les pàg. 191 i 192 contenen cadascuna un poema de VAE acompanyat de d'unes poques preguntes a mode de comentari de text guiat totes referides al contingut semàntic. Poemaris: LMer, OM/MPV(X). Pàg.: 190-192 Observacions: Tot VAE centrat en un ampli apartat de 3 fulls.
13	Curs: 4rt ESO. Any d'ed.: 2008. Editorial: sm. Textos VAE: «Fundacions de la ràbia». Matèria d'ensenyament: Comentari de text guiat dins d'un apartat que explica «el grup poètic de postguerra» Poemaris: LMer. Pàg.: 146-147
14	Curs: 4rt ESO. Any d'ed.: 2012. Editorial: Bromera. Textos VAE: «Assumiràs la veu d'un poble», «D'un any». Matèria d'ensenyament: - Els elements del poema: vers, estrofa, rima, mètrica. - La segona persona en l'enunciació poètica. - La poesia realista: VAE. Poemaris: LMer. Pàg.: 110-111, 122
15	Curs: 4rt ESO. Any d'ed.: 2012. Editorial: Bromera*. Textos VAE: «Mai no he desitjat cap cos com el teu», «Els amants». Matèria d'ensenyament: - Unitat 7: el poema; expressió escrita poètica. - Comentari de text guiat. Poemaris: ECcon, LMer. Pàg.: 56-57, 63 Observacions: Pràctiques de llengua i de literatura.
16	Curs: 1r BAT. Any d'ed.: 2000. Editorial: Marfil. Textos VAE: «Documentals», «Els amants». Matèria d'ensenyament: En l'apartat «El discurs literari», que introdueix autors de poesia civil de postguerra, es presenta el poemari LMer com un gran exponent de la poesia testimonial o realista, a partir del poema «Documentals» i d'una breu biografia (338). - Preguntes de comprensió lectora Estellés, Riba i Espriu (339). - Exercici de classificació de les dades biogràfiques dels tres poetes; repàs (366). - 372-373: línia cronològica 1968-1999. - Comentari de text ampli sobre «Els amants». Poemaris: LMer. Pàg.: 338-339, 366, 372-373, 393 Observacions: Interessant combinar en un mateix exercici Estellés, Riba i Espriu. Un llibre molt gros. Creiem que és molt interessant introduir en aquestes edats VAE per la banda del descobriment del cos i de la sexualitat: «Els amants» (per a copsar que l'impuls sexual no té edat), «mai no havia desitjat cap cos com el teu», etc.
17	Curs: 1r BAT. Any d'ed.: 2002. Editorial: Tabarca. Textos VAE: No. Matèria d'ensenyament: No Poemaris: No. Pàg.: No Observacions: No
18	Curs: 1r BAT. Any d'ed.: 2008. Editorial: Tabarca. Textos VAE: No. Matèria d'ensenyament: No Poemaris: No. Pàg.: No Observacions: No
19	Curs: 1r BAT. Any d'ed.: 2008. Editorial: Òxford. Textos VAE: «Assumiràs la veu d'un poble», «Si no és alegria / no vull poesia». Matèria d'ensenyament: - Dixi i anàfora; mecanismes de referència i de cohesió textual. - La mesura dels versos: les estrofes; l'apariat. Poemaris: LMer, PE. Pàg.: 111, 349 Observacions: Un llibre molt gros.
20	Curs: 2n BAT. Any d'ed.: 2003. Editorial: Tabarca. Textos VAE: «Demà serà una cançó». Matèria d'ensenyament: En aquest manual, cada tema té un apartat dedicat a «el text literari». Hi són dedicats a la poesia el cas dels temes 2, 3 i 4. L'apartat del tema 2, titulat «la poesia valenciana de postguerra», inclou VAE dins del grup de la poesia simbolista i intimista, que correspon aprox. al grup Torre, mentre que el grup «Lo

	Rat» es considera de poesia populista. A 40 hi ha un text referent a l'obra estellesiana i el poema esmentat, sense activitats associades. Poemaris: LMer. Pàg.: 111-349 Observacions: La subjectivitat de les classificacions dels corrents literaris o tendències, sobretot en el cas de la poesia catalana de postguerra, i concretament valenciana. Estellés és polèmic d'encasellar en un estil o corrent, i pot ser confús per l'alumne trobar-lo en manuals com a realista històric i en altres com a simbolista.
21	Curs: 2n BAT. Any d'ed.: 2009. Editorial: Bromera. Textos VAE: «Fa cinc-cents anys et dugueren al clot», <i>L'Hotel París</i> (fragment), «Cant de Vicent» (fragment). Matèria d'ensenyament: Inclou VAE dins del grup del realisme històric, en contraposició a la poesia del corrent simbolista, juntament amb Espriu i Pol. Poemaris: ECcon, HP, CV. Pàg.: 202-204 Observacions: També podria ser interessant en primer de batxillerat d'introduir els clàssics catalans medievals, especialment March, a partir dels poemes estellesians, aprofitant la intertextualitat, i així palesar la influència que encara tenen.
22	Curs: 2n BAT. Any d'ed.: 2009. Editorial: sm. Textos VAE: «Per exemple», «Cant de Vicent». Matèria d'ensenyament: - Pràctica de «comentari de text: com analitzar un poema de VAE» a partir de «Per exemple» (PAU: coherència, cohesió, adequació i valoració crítica). I proposta de comentari de text guiat amb qüestions de «Cant de Vicent». Poemaris: LMer. Pàg.: 240-241 Observacions: Clar model de comentari de text de preparació per a les PAU. Tenir en compte que a partir de 2010 s'inclou una pregunta de literatura a les PAU valencianes, entre els autors que es demanen, hi ha VAE.
23	Curs: 2n BAT. Any d'ed.: 2009. Editorial: Tabarca. Textos VAE: «Demà serà una cançó». Matèria d'ensenyament: - Vida i obra de VAE. - Comentari de text guiat. Poemaris: LMer. Pàg.: 212-213
24	Curs: 2n BAT. Any d'ed.: 2010. Editorial: Tabarca. Textos VAE: «Per exemple», «Fundacions de la ràbia»; «No he desitjat mai cap cos com el teu» (ECcon), «LVIII»; «Llibre de Xàtiva» (fragment). Matèria d'ensenyament: - Literatura. - Vida i obra (350 mots) - Els poemes sense comentar res. Poemaris: LMer, ECcon, Ho, MPV. Pàg.: 3, 19-21, 47-48 Observacions: Aquest manual és un annex sobre autors que entren en la pregunta de literatura de les PAU. La tria d'autors que s'hi inclou representa un cànon literari català, però adaptat al context valencià.